

Алла Колишкіна,

викладач,
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С. Макаренка
(м. Суми)

Alla Kolyshkina,

Teacher,
Sumy State Pedagogical University Makarenko
(Sumy)

УДК 37.018.262:373.31
ББК 74.200.514 я 73

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

FEATURES OF ENVIRONMENTALLY VIABLE BEHAVIOR IN ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN

У статті розглядаються психолого-педагогічні особливості формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів та обґрунтовуються основні структурні компоненти екологічно доцільної поведінки: екологічні знання, мотиви та діяльність.

Ключові слова: екологічно доцільна поведінка (ЕДП), учні початкової школи, екологічні знання, мотиви, діяльність.

The paper discusses psychological and pedagogical peculiarities of ecologically expedient behavior of primary school children and justifies the main structural components of environmentally purposeful behavior: environmental knowledge, motivations and activities.

Keywords: environmentally desirable behavior (EDB), elementary school students, environmental knowledge, reasons, activities.

В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности формирования экологически целесообразного поведения младших школьников и обосновываются основные структурные компоненты экологически целесообразного поведения: экологические знания, мотивы и деятельность.

Ключевые слова: экологически целесообразное поведение (ЭЦП), ученики начальной школы, экологические знания, мотивы, действия.

Постановка проблеми. Успішному вирішенню завдань екологічної освіти та виховання школярів сприятиме її запровадження по всій вертикалі шкільної освіти, починаючи з початкових класів, які мають стати першою ланкою систематичного вивчення природи та цілеспрямованої роботи над формуванням екологічно доцільної поведінки учня.

На сьогодні є чимало психолого-педагогічних досліджень, в яких розроблялися як загальні положення екологічної освіти та виховання, так і окремі аспекти проблеми, що стосуються цього процесу в початковій школі.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Як відмічає І. Т. Суравегіна, у молодшому шкільному віці формуються елементарні екологічні навички на основі яскравих образів та глибокого чуттєвого сприйняття єдності краси природи та добрих вчинків по відношенню до неї [5].

Аналіз різних аспектів екологічної освіти: сутності, змісту, мети, завдань знайшов своє відображення в роботах А.М. Галєєвої, С.М. Глазачева, А.Н. Захлебного, І.Д. Зверева, М.М. Кісельова, В.С. Крисаченка, Г.П. Пустовіта й багатьох інших учених.

Екологічно доцільна поведінка стає характерною рисою дитини за умови, коли вона здійснюється систематично і такій поведінці сприяють всі інститути виховання.

Мета даної статті – з'ясувати вікові особливості учнів початкової школи щодо формування економічно доцільної поведінки та обґрунтувати її основні структурні компоненти: екологічні знання, мотиви та діяльність.

Виклад основного матеріалу. Природним підґрунтям формування екологічно доцільної поведінки є вікові періоди, в яких складаються різні відносини дитини з природним та соціальним середовищем. Кожен вік у поступальному русі формування екологічно доцільної поведінки як процесу засвоєння досвіду та визначеного результату виховання важливий по своєму. У початковій школі закладаються основи світогляду, елементарні знання про природу, формуються етичні почуття. Велике значення у початковій школі приділяється формуванню

у дітей знань про відносини людини та природи, вихованню ціннісного ставлення до природи, турботу про її збереження та примноження, вмінню пізнавати природу. Адже молодший шкільний вік займає особливе місце у системі виховання, він сенситивний до соціоприродних впливів.

Підтвердженням цього є праці І.Д. Беха, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, В.С. Мухіної, у яких визначені основні умови і фактори психічного розвитку та формування особистості молодшого школяра. У дослідженні зосереджується увага на тих особливостях молодшого школяра, які відображають специфіку його взаємодії з навколишнім світом, включаючи природне та соціальне середовище.

Відмінною особливістю молодшого шкільного віку є розвиток психіки та пізнавальної діяльності школярів. Так, В.С. Мухіна [4] вважає, що саме цей період (6-10 років) дитина проходить величезний шлях у своєму індивідуальному розвитку, такий шлях, з яким не можна порівняти жоден наступний вік, також саме в цьому віці закладаються основи розвитку особистості, змінюються механізми оволодіння різноманітними видами людської діяльності.

Розумова діяльність молодших школярів завжди забарвлена емоціями. В її основі лежить діяльність підкіркових вузлів – центрів примітивної емоційності, тому емоції в молодшому шкільному віці частіше бувають тимчасовими станами, ніж рисами спрямованості особистості. Проявляючись у формі безпосереднього переживання значущості природних явищ і предметів, емоції виступають одним із головних механізмів внутрішньої регуляції діяльності, визначають її напрям і ступінь активності особистості.

Акцентуючи увагу на особливостях поведінки школярів, Л.С. Виготський писав, що жодна форма поведінки не є такою стійкою, як та, що пов'язана з емоціями. Розвиваючи цю думку, І.Д. Бех стверджує, що „йдеться... про силу емоційної енергії, оскільки від цієї сили й залежатиме, чи виникне в суб'єкта імпульс до моральної дії, чи ні. Якщо особистість буде ставитися до духовної цінності відсторонено, якщо розотожнюватиме себе з нею, позитивного результату очікувати марно. І навпаки, цілковите злиття особистості з духовною цінністю надає їй необхідної спонукальної сили. У такій цілісності й криється секрет дійової духовної особистості” [1, с.75].

Вище сказане доводить, що для того щоб спонукати в учня необхідні зразки поведінки, потрібно завжди піклуватися про те, щоб залишити відповідний емоційний слід у його свідомості.

Поведінка учнів початкової школи піддається зовнішнім впливам і залежить від того, під контролем чи без контролю дорослого дитина діяла. Дотримуючись вимог, дитина особисто на практиці переконується в їх правильності або неправильності. На основі позитивної або негативної оцінки поведінки формується особисте ставлення у формі емоційного схвалення чи засудження. Таке ставлення і стає мотивом, що спонукає відповідно діяти.

Важливе значення для формування екологічно доцільної поведінки має демонстрація конкретних фактів конструктивної взаємодії з природою, перш за все знайомство на місцевому матеріалі з різноманітною екологічною діяльністю дорослих та дітей у природі. Разом з цим слід звертати увагу і на негативні факти впливу людини на природу, екологічні проблеми, зокрема в своїй місцевості.

Таким чином, у якості психолого-педагогічних основ формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів виступають наступні характеристики віку: висока активність, прагнення до розвитку; емоційність; становлення дитини суб'єктом різноманітної діяльності людини; формування моральних почуттів під впливом конкретних дій; домінування конкретного безпосередньо чуттєвого сприйняття середовища.

Крім вікових характеристик у формуванні екологічно доцільної поведінки важливо враховувати психологічні особливості ставлення молодшого школяра до природи.

Дослідники екологічної психології та педагогіки В.А. Ясвін і С.Д. Дерябо зазначали, що у молодшому шкільному віці природні об'єкти усе більше набувають суб'єктивного значення: для багатьох молодших школярів вони стають „значущими іншими”. Ставлення до природи, в першу чергу, проявляється в пізнавальній сфері, утім домінуючим ще залишається когнітивний компонент, який є свого роду „залишковим” від дошкільного періоду. В цілому для молодшого шкільного віку характерний „когнітивний суб'єктно непрагматичний тип ставлення до природи” [2, с. 218,220].

Таким чином, молодший шкільний вік характеризується переструктуруванням компонентів інтенсивності: хоча як і раніше домінує когнітивний компонент, його роль до кінця періоду знижується, і все більшого значення набувають практичний і вчинковий.

Як використовувати вище перелічені психолого-фізіологічні особливості та можливості молодшого школяра у навчанні, вихованні, розвитку, формуванні екологічно доцільної поведінки – залежить від дорослих: вчителів, батьків, вихователів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури допоміг нам виявити структурні компоненти екологічно доцільної поведінки, а також сформулювати визначення екологічної та доцільної поведінки. Екологічною поведінкою будемо вважати таку систему дій та вчинків особистості, що безпосередньо або опосередковано націлена на збереження та відтворення природи, відповідно доцільна поведінка – це система свідомих дій та вчинків, обумовлених певною ціллю (метою), в яких виявляються моральні переконання особистості.

Ставлення дитини до навколишнього середовища, на думку як педагогів так і психологів є сплавом знань, почуттів та практичного досвіду людини. Головну особливість екологічних знань учені вбачають у тому, що вони комплексні, тобто включають не тільки природничі, а й пов'язані з ними соціальні, економічні, аксіологічні (ціннісно-оцінні) та інші знання. Ці знання можуть бути про природу, її компоненти, взаємодію природи і суспільства, зв'язки живої та неживої природи і т.ін. Аналізуючи зміст чинних програм і підручників з

природознавства, приходимо до висновку, що природоохоронні знання, які містяться в них, можна розділити на 3 групи: знання про об'єкти і явища природи, про їх взаємозв'язки і взаємодію людини і природи. Елементами екологічних знань, що відображають єдність природи є: зв'язки живої та неживої природи, єдність організму і середовища існування, пристосованість до умов існування, харчові зв'язки, діяльність людини в сільському господарстві у зв'язку з погодними умовами.

Характеризуючи мотиви (наступний структурний компонент ЕДП), слід звернутися до досліджень І. Імедадзе, який обґрунтовує полімотивацію діяльності, а саме, зазначив, що актуалізація однієї потреби породжує іншу потребу, після чого вони діють одночасно в межах однієї поведінки, інакше кажучи, коли одночасно діє кілька мотивів, а до складу кожного входить багато потреб – це і є полімотивація.

Більшість форм поведінки людини мають складну, поліпотребову структуру. Укладаючи єдиний мотив, потреби об'єднуються в складні ансамблі, спільно збуджуючи діяльність. У процесі діяльності її потребова підвалина може збагачуватися чи навпаки.

На думку І. Імедадзе, мотив – це суб'єктивна цінність діяльності, яка відбиває інтегровану дію усіх потреб, а мотиваційні системи є продуктом розвитку всіх рушійних сил людини, її діяльності, життєвої практики, соціалізації та становлення її особистості. Мотив є найвищою формою збудження та регуляції діяльності, взаємодії людини з довкіллям.

Формування у дітей моральних мотивів справедливо вважається ядром всього морального виховання. Основним завданням вихователів є формування у дітей гуманістичних мотивів, пов'язаних з інтересами всього суспільства. Гуманістичні моральні мотиви призводять до дій.

Науковці підтверджують, що звичним і практично неусвідомлюваним є буденний контекст людської діяльності. Закріплення досвіду такої діяльності відбувається в сім'ї та соціумі щодня в результаті повторюваності відношень між речами та людьми. Велику роль в цьому процесі відіграють звички і традиції, що передаються від покоління до покоління. Людина цінує свої звички і важко від них відмовляється, оскільки звичні дії та умови забезпечують їй спокій і рівновагу у соціальному просторі [6].

Тому в екологічному вихованні потрібен такий психолого-педагогічний вплив, який спонукатиме екологічно доцільну поведінку учнів через переосмислення своїх дій, вчинків та звичок.

Отже, діяльнісний аспект є найголовнішим показником сформованості екологічно доцільної поведінки учнів. Пізнання законів природи, розвитку відповідних почуттів немислимий без організації діяльності дітей, спрямованої на забезпечення екологічної рівноваги. Розумна, педагогічно точна й правильна організація діяльності школяра є джерелом розвитку його активності (Г.М. Щукіна). Не можна не погодитися з А.М. Захлебним, що всі уміння, пов'язані з відповідальним ставленням до природного середовища, спираються на навички інтелектуального і практичного характеру, причому, найбільш важливими серед них виявляються навички причинного пояснення. На їх основі формується уміння критично оцінювати стан навколишнього природного середовища, поведінку інших стосовно природи. Для того, щоб сформувати ці навички, як вважає автор, необхідно заохочувати школярів до оцінки поведінки людей [3].

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури, допоміг нам виявити структурні компоненти екологічно доцільної поведінки, а також сформулювати її визначення. Отже, екологічно доцільна поведінка учнів початкової школи – це дії та вчинки під час безпосередньої та опосередкованої взаємодії з природою, пов'язані між собою цілком збереження природи, обумовлені непрагматичним суб'єкт-суб'єктивним ставленням до об'єктів природи.

Таким чином екологічно доцільна поведінка, на наш погляд, - це складна, соціально необхідна моральна якість особистості дитини, основними структурними компонентами якої є знання, мотиви та діяльність. Перспективи подальшої роботи пов'язані з дослідженням взаємодії сім'ї та школи у формуванні екологічно доцільної поведінки молодших школярів, а також з'ясуванням, як школа з одного боку керує цим процесом, а з іншого – використовує досвід батьків у процесі екологічного виховання у позаурочний час.

1. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2-х кн. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Издательство «Феникс», 1996. – 480 с.
3. Захлебный А. Н. На экологической тропе : Опыт экологического воспитания / А. Н. Захлебный. – М. : Знание, 1986. – 77 с.
4. Мухина В. С. Шестилетний ребенок в школе : [кн. для учителя нач. кл.] / В. С. Мухина. – М. : Просвещение, 1986. – 143 с.
5. Суравегина И. Т. Экологическое образование в школе / И. Т. Суравегина, В. М. Сенкевич, Т. В. Кучер // Советская педагогика. – 1990. – № 12. – С. 47-51.
6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.